

promjenu kursa bosanskohercegovačkog rukovodstva prema centralnim vlastima te posljedice decentralizacije i jačanja položaja republika na formiranje hijerarhijskog odnosa među njima, gdje Bosna i Hercegovina nije bila dobro pozicionirana, a koja je u suprotnosti s formalnom, ustavnom ravnopravnošću.

Uz opće odnose čovjeka i prirode posmatrane kroz duže vremenske intervale (*big history*), intelektualnu historiju, politička ekohistorija najvažniji je segment izučavanja historije okoliša. Ona govori o svjesnim ljudskim naporima da se reguliraju odnosi između društva i prirode te između društvenih grupa u pitanjima koja se tiču prirode. Upravo je zbornik radova *Poplava, zemljotres, smog: Prilozi ekohistoriji Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću* u izdanju Udruženja za modernu historiju (UMHIS) otvorio to novo poglavlje u domaćoj historiografiji. Svi radovi sadržani u zborniku drže se strogih uzusa historijske nauke, a razlike u metodološkom pristupu građenja teksta doprinose širenju vidika i unutar stručnih krugova.

FARIS MARUKIĆ

DOI: 10.46352/23036974.2021.280

Amir Duranović, *Islamska zajednica u jugoslavenskom socijalizmu.*

Sarajevo: Udruženje za modernu historiju/ Udruga za modernu povijest (UMHIS), 2021, 314 str.

Udruženje za modernu historiju iz Sarajeva je i tokom pandemije izazvane korona virusom nastavilo svoj plodonosan rad i izdavačku djelatnost. Tako je u njihovom izdanju izašla nova knjiga profesora Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu i voditelja Centra za historijska istraživanja Amira Duranovića zanimljivog naslova *Islamska*

zajednica u jugoslavenskom socijalizmu. Ova obimna knjiga od 314 stranica prikazuje trnovit put nastanka i razvoja Islamske zajednice, historiografsku elaboraciju svih ključnih pitanja djelovanja Islamske zajednice u jugoslavenskom socijalizmu, raspravlja se o nacionalnom identitetu Bošnjaka te kakvu je poziciju u tome imala Islamska zajednica, ali analizira i druga pitanja kao što je naprimjer školstvo unutar Zajednice. Autor se dotiče i rukovodstva koje ima veliki značaj za razumijevanje teme kao cjeline, ali i njeno stavljanje u određeni historijski kontekst s obzirom da se tematski knjiga odnosi na period od 1953. do 1974. godine kada imamo burna dešavanja na jugoslavenskoj političkoj sceni. Knjiga je rezultat dugogodišnjih i temeljitih istraživanja u brojnim arhivskim ustanovama, a predstavlja dopunjenu i izmijenjenu verziju doktorske disertacije autora.

Struktura knjige pored *Uvoda* gdje autor daje osnovne podatke o temi, historiografiji i metodološkom pristupu, sastoji se još od šest poglavlja. Donošenjem prvog ustava 1947. godine zadržan je raniji koncept vakufsko-mearifске i vjerske uprave ustanovljen još u vrijeme austro-ugarske administracije, gdje je vjerskim poslovima upravljao Ulema – medžlis na čijem se čelu nalazio reis-ul-ulema. Kada je za reisa 1957. godine imenovan Sulejman ef. Kemura, započele su pripreme za donošenje novog ustava. Komunikacija između Zajednice i državnih institucija bila je izrazito dobra i urodila je plodom kada su usvojeni konkretni prijedlozi o izmjenama organizacione sheme. Predložene su izmjene po kojima bi poslove Ulema-medžlisa preuzeo muftija koji bi bio i član Izvršnog odbora, dok bi muftijska administracija bila u Sekretarijatu Izvršnog odbora. Shodno tome, muftija je trebao imati svoj savjet sačinjen od imama. Bile su predviđene izmjene i u

vrhovnim organima, to su bili Vrhovno islamsko starješinstvo i Vrhovni vakufski sabor. Starješinstvo je trebalo biti preimenovano u "Vrhovno muftijstvo Islamske zajednice u FNRJ", a naziv reis-ul-ulema bi bio zamijenjen institucijom "Vrhovnog muftije Islamske zajednice u FNRJ". Nakon zasjedanja usvojen je novi Ustav Islamske zajednice, u kojem neka od ovdje prvobitno ponuđenih rješenja, ipak nisu usvojena. O svemu ovome Duranović razmatra u poglavlju pod nazivom "Organizaciona struktura Islamske zajednice." U istom poglavlju navodi i promjene u Islamskoj zajednici donošenjem novih Ustava. Po autoru, jasno se vidi tendencija centralizacije Zajednice po vertikalnoj osi. Nastojao se urediti sistem po kojem bi se državni organi mogli direktno uplitati u pitanje Zajednice. Ustavom iz 1969. godine promijenjeno je ime "Islamska vjerska zajednica" u "Islamska zajednica" i ustanovljena je institucija muftije.

U drugom poglavlju pod nazivom "Odnosi države i Islamske zajednice" Duranović raspravlja o krupnim pitanjima kao što je ideološki i zakonodavni okvir, gdje daje osvrt na to kakvi su bili odnosi između vjere i države ističući da je bila prisutna odvojenost vjere i države. Iako je bio usvojen Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica ipak stanje na terenu i nije bilo toliko izmjenjeno. Pitanje vjerskih obreda bilo je definirano po principu da su isključivo vjerski objekti mogli služiti za obavljanje obreda. Bilo je zabranjeno i zloupotrebjavati vjerske poslove, vjersku nastavu, štampu i obrede u političke svrhe. Vrlo značajno pitanje za razvoj Islamske zajednice bila je i vjerska obuka, ali su se u konačnici za slab odaziv djece za vjersku obuku najodgovornijima smatrali roditelji. Nakon Drugog svjetskog rata i velikog broja razrušenih objekata Islamske zajednice pokrenuo se proces obnove infrastukture. Do 1959.

godine uočen je napredak u infrastrukturnom razvoju i obnovi vjerskih objekata, pa se tako u Izvještaju od 1955. do 1956. navodi da je bilo ukupno 707 aktivnih džamija i 29 aktivnih mesdžida. U tom periodu data je i saglasnost za obnovu 24 džamije, a ukupno je bila dovršena obnova šest džamija. I dan danas u životu muslimana veliki značaj ima mevlud koji predstavlja tradicionalno obilježavanje rođendana poslanika Muhameda. Duranović se u ovom poglavlju dotiče i Mevluda kao bitnog pitanja gdje navodi kako je nakon 1945. godine vlast nastojala onemogućiti daljnje njegovanje takvih vrsta svečanosti. Krupno pitanje i peta islamska dužnost muslimana predstavlja hadž. Tokom 1950-ih godina odlazak na hadž predstavljao je i uspostavljanje diplomatskih odnosa sa pojedinim arapskim državama. Nastojalo se da posredstvom hadžija Jugoslavija izgradi i očuva svoj pozitivni imidž.

Treće poglavlje nosi naziv "Školstvo islamske zajednice". Najpoznatija islamska škola u Bosni i Hercegovini je Gazi Husrev-begova medresa u Sarajevu koja je osnovana 1537. godine. Nastavni proces se vremenom mijenjao od niže, pripravne i više da bi Uredbom iz 1939. Medresa postala srednja stručna vjerska škola za školovanje imama, vjeroučitelja, mualima, hatiba itd. Period nakon Drugog svjetskog rata bio je jedan od najtežih perioda u kojem se Medresa nalazila. Pored neuvjetne zgrade suočavala se i sa drugim problemima kao što su kadrovski problemi među osobljem što je prijetilo prestanku rada. Situacija se počela popravljati tokom 1960-ih godina, ali je i dalje ostalo aktuelno pitanje problematičnog smještaja Medrese koje je konačno riješeno odlukom da se adaptira "Đulagin dvor" tako da je dio zgrade namijenjen za Medresu i internat stavljen u funkciju 1976. godine. Duranović u ovom poglavlju razmatra i

program školovanja i reforme, ali se dotiče i štrajka 1972. godine koji je predstavljao jedan od naupečatljivijih događaja koji su došli od strane učenika. U ovom poglavlju Duranović piše i o školovanju izvan Jugoslavije gdje se na samom vrhu ljestvice nalazio islamski univerzitet u Kairu. Studenti koji su odlazili na školovanje u Kairo suočavali su se s brojnim problemima. Prije svega, stipendije koje su im dodijeljene nisu mogle pokrivati njihove osnovne potrebe tako da je uslijedila reakcija Islamske zajednice. Isto tako vremenom je dolazilo i do nesuglasica unutar Zajednice o načinu organizovanja i rukovođenja procesa odlaska studenata na univerzitete van Jugoslavije. Sve to je pokrenulo pitanje da se u BiH otvori teološki fakultet. Plan je završio uspješno i Islamski teološki fakultet otvoren je 1977. godine.

U narednom poglavlju naslova "Ličnost i zajednica" Duranović posebno razmatra ličnost Sulejmana ef. Kemure na mjestu reisa-ul-uleme. Potrebi promjene rukovodstva IZ prethodilo je određeno suočavanje sa vlastitom lošom politikom prema IZ. Međutim, imenovanje Kemure na mjesto reisa nije prošlo bez problema. Bilo je određenih negodovanja već u njegovoj kandidaturi. Odmah po njegovom imenovanju na mjesto reisa došlo je do uklanjanja nekih ljudi koji su na bilo koji način mogli djelovati negativno na odnos IZ i državnih institucija. Tokom trajanja njegovog mandata bilo je napada od različitih grupa i pojedinca i u takvim situacijama država se odnosila zaštitnički. On se pokazao kao borac i lider za prava i položaj muslimana vjernika, ali i lojalan saradnik državnim institucijama. Na osnovu brojnih primjera moguće je zaključiti da su odnosi između IZ i državnih institucija išli uzlaznom putanjom. Ipak, prave ocjene o stanju i napretku IZ tokom mandata Sulejmana ef. Kemure bilo je moguće donositi tek nakon

njegove smrti. Sve činjenice koje su izrečene nakon njegove smrti ukazivale su na pozitivne aspekte njegove ličnosti. Ipak, treba uzeti u obzir činjenicu da su ove ocjene iznesene neposredno nakon njegove smrti.

Peto poglavlje nosi naziv "Udruženje ilmije". Od 1950. godine zvanično postoji Udruženje ilmije u Bosni i Hercegovini. Bilo je aktivno u gotovo svim oblastima u kojima je IZ mogla djelovati. Ipak, Duranović zaključuje da se Udruženje ilmije može posmatrati kao jedan od oblika ostvarivanja kontrole nad vjerskim zajednicama, konkretno IZ. Islamska zajednica je u postratnom periodu imala brojne ciljeve od kojih je jedan vrlo bitan bio popravljavanje kadrovske situacije. Isto tako ciljevi Udruženja ilmije su tada bili aktivizam i politička afirmacija te širenje bratstva i jedinstva i patriotizma među vjerskim službenicima. Pored izdavaštva, Udruženje je radilo i na socijalnim projektima. Pomoć i podrška bila je usmjerena i prema studentima na islamskim fakultetima izvan Jugoslavije. Od 1970. godine pokrenut je i časopis *Preporod* koji se borio za princip otvorenosti prema svim ljudima, za princip izlaženja iz uskih i zatvorenih vjerskih, nacionalnih i ideoloških okvira.

Posljednje poglavlje nosi naziv "Identitetske dileme: priznanje nacionalnog identiteta Bošnjaka." Autor razmatra pitanje priznavanja nacionalnog identiteta Bošnjaka pod imenom Musliman 1968, ali i afirmaciju u tom periodu koja je praćena brojnim diskusijama. Naglašava kako je jasno vidljiva činjenica da u je u tom procesu zvanično rukovodstvo tačnije Sulejman ef. Kemura bio manje eksponirana ličnost jer se ne pojavljuje kao sudionik navedenog procesa, ali se Udruženje ilmije i Husein ef. Đozo javljaju kao odličan posrednik političkim odlukama. Za državu je bilo najvažnije da su odnosi sa IZ dobri. Evidentno je kako se odnos prema pri-

znavanju muslimanskog nacionalnog identiteta kretao unutar granica čije je konture jasno ocrtao i brižno čuvao Savez komunista. Tokom tog procesa vodilo se mnogo rasprava koje su bile višestrukog karaktera. U različitim mišljenjima prevladalo je ipak ono koje je odredilo politički diskurs, ali je za pripadnike „muslimanske nacije“ otvorilo prostor za nova strukturalna kretanja u društvu.

U konačnici, knjiga *Islamska zajednica u jugoslavenskom socijalizmu* dr. Amira Duranovića predstavlja vrijednu studiju koja se bavi pitanjem Islamske zajednice u periodu od sredine 1950-ih do 1970-ih godina 20. stoljeća kada ona prolazi kroz period ozbiljne strukturalne reorganizacije, kadrovske obnove i institucionalnog jačanja. Duranović je vješto iskoristio glavnu tačku svog zanata, a to su historijski izvori, i na tome je temeljio svoj rukopis. Knjiga je izuzetno značajan iskorak u razumijevanju Islamske zajednice u periodu socijalizma i svakako će poslužiti svima onima koji se budu bavili nekim od ovih tema koje su kao jedna cjelina objedinjeni u knjizi, ali i otvara mogućnosti za istraživanje nekih novih tema koje se direktno ili indirektno tiču Islamske zajednice u ovom periodu.

SAIMA LOJIĆ DURAKOVIĆ

DOI: 10.46352/23036974.2021.283

Stojanović, D. / Kamberović, H. (ur.), *Ratovi 1990-tih u regionalnim historiografijama. Kontroverze, interpretacije, nasljeđe*. Sarajevo: Udruženje za modernu historiju UMHIS, 2021, 298 str.

U okviru projekta “Ko je prvi počeo – istoričari protiv revizionizma” kojeg realiziralo udruženje Krokodil uz pomoć Kancelarije Evropske unije u Beogradu i Foruma ZFD,

Udruženje za modernu historiju Sarajevo (UMHIS) je početkom 2021. godine izdalo zbornik radova pod naslovom *Ratovi 1990-tih u regionalnim historiografijama. Kontroverze, interpretacije, nasljeđe*. U zborniku su objavljeni radovi učesnika treće po redu ljetne škole za studente master i doktorskih programa iz Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske, Slovenije i Srbije. Slovenije. Dok su prve dvije ljetne škole (2018. i 2019.) bile posvećene temama stvaranja Jugoslavije i kontraverzama vezanim za Drugi svjetski rat, treća ljetna škola (2020) bila je organizirana s ciljem analize i upoređivanja prikaza ratova 1990-tih u regionalnim historiografijama, javnom prostoru i obrazovnim sistemima.

Ratovi 1990-ih jedna su od trenutno najkontroverznijih i najosjetljivih tema na našim prostorima koja se različito tumači, nerijetko je u službi aktualnim političkim ideologijama te joj se kao takvoj posvećuje svojevrsna pažnja naročito u oblasti obrazovanja kroz udžbenike. Upravo su na taj način definisane i oblasti istraživanja koje su proveli mladi historičari iz regiona u pripremi radova koji su pronašli mjesto u ovom zborniku. On se sastoji iz ukupno osamnaest radova grupisanih u četiri tematska poglavlja. Prvo poglavlje posvećeno je definiranju ratova 1990-ih, odnosno njihovoj karakterizaciji, uzrocima, datiranju i napose tumačenju. Radomir Đurović sa Filozofskog fakulteta u Nikšiću analizira definiciju ratova 1990-ih na osnovu dvije sinteze crnogorske historije novijeg datuma “Istorija Crne Gore od najstarijih vremena do 2003” Živka Andrijaševića i Šerbe Rastodera iz 2006., te Crnogorska istorija (pregled prošlosti Crne Gore od praistorije do 2006. godine) Živka Andrijaševića iz 2019. (str. 21-30) Na osnovu primjera autor je pokazao da ne postoji jedinstven stav o ratovima 1990-ih, ali da